

Загублена пам'ять

Наталія Дев'ятко

Холодною видалася зима того року. Птахи нальоту замерзли, а сніг рипів, неначе скаржився на життя і голосно кляв людей за свої негаразди.

Якось забрела на узлісся сирітка, маленька дівчинка з містечка поблизу стародавнього лісу, клапті якого ще залишилися на багатостраждальній землі. Від снігового блиску у дитини мерехтіло в очах, та сонце ховалося за пухнасті, вбрані снігом гілки старих ялин, і сяйво на землі тьмяніло. Раз по раз провалюючись у замети, іноді ледь не до поясу, ішла дівчинка далі, дмухаючи на затерплі від морозу руки, – діряві рукавички зовсім не гріли маненьких пальчиків.

Сутінки лягали на землю, присипану вечоровим золотом погожої днини, що добігала кінця. Сів на гілку великий ворон – захиталася гілка, обваливши за дитиною зимове лісове хутро. Тепле біле хутро, що дарує сон, і сон той вічний, лагідний, зимовий...

Притулилася дівчинка до захололого, сплячого стовбура, наче допомоги у сонного дерева попрохала, бо несла їй вже була йти.

Засинала дитина в обіймах коренів розлогого дуба, і тільки ворон тоскно каркав у сутінках.

Раптом тендітна жіноча рука торкнулася щоки дитини, поправила хустину, що з'їхала по руському волоссю, мовби по сонних думках. Панською була рука незнайомки, хоча й без коштовностей. Нахилилася панночка до дитини, дмухнула на вії, та не сновидіння насилаючи, як зазвичай це робила, а відганяючи смертний сон.

Поворухнулася дівчинка, розплющивши очі, що сяйнули блакиттю у густих сутінках. Побачила дитина чорняву панночку, але не відсахнулася.

– Хто ти? – тихо запитала дівчинка.

Панночка підвелася. Темна на ній була сукня, неначе зіткана із сутінкового туману, крізь який несміливо проглядають сузір'я. Сяйвом місяця, що сховався над небокраєм, плелася мереживо на пелені і по краю рукавів. А зі срібного паска світили справжні зірки, гойдаючись на китицях, зронюючи блискітки на сніг.

– Я – Ніч, – осміхнулася панночка. – А що ти робиш у лісі о такій порі? Ти б замерзла, якби ворон тебе не знайшов і мене не покликав.

Сумно опустила дитина очі додолу. Не могла вона розказати навіть цій дивній красуні, як ображають її однолітки, насміхаються, знущаються, кепкують над мріями і бажаннями, випадково про них дізнавшись. Несила їй було так більше жити: без батьків, без друзів, без коханого. Бо не така вже й маленька була, тільки що найнижча серед однолітків, над якими теж доля познущалася, покинувши напризволяще.

Та господині темряви не треба чути людського голосу, щоб довідатися, що муляє дитяче серце. Присіла вона на сніг, кольори її сукні змінювалися, непомітно переходили у глибокі сутінки, надаючи коштовному сніговому блиску таємничості.

Обережно зняла діряві рукавички, дмухнула на заляклі руки, і від того подиху стало тепло-тепло, але не так, як перед тим від зимового сну, що потай підкрався до знесиленої дівчинки.

- Смерті шукаєш, дитино, - мовила стиха Ніч, дивлячись в ясну блакить дівочих очей. - Не шукай. Та мене недарма ти боїшся. Можу я поставити перед тобою випробовування нездоланні, можу одурити чи віддати морозу на поталу. Гралася я людьми, і доки сонце сходить, гратимусь... Але тобі шкоди не заподію.

- І чим же заслужила я таку ласку? - розсміялася дівчинка, і мовби сніг сильніше заіскрився від відлуння її голосу.

Всміхнулася панночка з мінливими нелюдськими очима.

- А ти ще не знаєш моєї ласки. Прихильна я до всіх, чий серця палкі, воля сильна і хто стає втікачем від світу людського.

Відпустила Ніч дитячі руки і сама встала. Розгорялися сузір'я веселкою на її сукні, і в небі шляхами незвіданими лягали. Хиталися на китицях її паска зорі, неначе давній годинник час людських життів відмірював.

Дмухнув вітер, обсипав чорноволосу сніговим пилом, і сніжинки затримались у волоссі зірочками-крижінками. Мовчазна Ніч дивилася вглиб лісу, роздумуючи, а тоді озирнулася до дитини, що теж підвелася.

- Якщо тікаєш ти з людського світу, то йди зі мною. Бо лише під моїм покровом зникає все, виплекане і збудоване людьми, і тільки справжнє залишається. А ще застається пам'ять, від якої відмовляються люди заради сучасних винаходів і розваг. Тікай зі мною, дівчино! Весело і вільно буде тобі у моїх володіннях, і час майже не займатиме твого життя.

Однак стережися володінь моїх, дитино! Підступні вони: як відчують, що пригорнулося твоє серце до людського світу, що озирнулася ти, за людським щастям шкодуючи, втратиш владу над темними просторами. Втратиш назавжди владу, а, можливо, і життя.

То підеш зі мною, чи відвести тебе назад, до людей?

Глибокими були нелюдські очі, повні прадавнього вогню, від якого по крові розливається жах і пристрасть, жага, сповнена нестримної радості. Сміливо дивилася в безодню цих мінливих очей дівчинка, а тоді простягнула руку, даючи мовчазну згоду із посмішкою на вустах.

Накрила Ніч дитину зоряним крилом, і спокій повернувся до засніженого зимового лісу. Тільки ворон чорнів на гілці плямою, наче сторож сну, від якого лише навесні можливе пробудження. Й іноді линуло до неба його розлоге "кра-кра".

Коли зійшов місяць, ворон розправив крила і полетів на простір засніженого поля, де ще залишилися шматки поки нерозораного степу.

Давно це було. Багато літ відтоді минуло. Прокотилася по тій землі страхітлива війна, де брат воював проти брата, та кров'ю нарешті об'єднала розкряну людьми країну. Тьмяніли прапори, вицвітали їхні криваві кольори, а тоді замість червоної

заграви розлилося на прапорах небо і заколося стигле жито.

Хоча і казав дехто, що не на добре, коли сонцю у життєдайній владі відмовляють, а вода хвилиною до неба дістає і там лишається. Але не повірили в силу сонця, тільки хліба хотіли і голоду боялися. Відкинули люди прадавнє благословення життєдайного світила...

Жив тоді у тій країні золотого жита хлопчик на ім'я Остап. Любили його батьки, як люблять молодшого у родині, бажаного і довгоочікуваного сина. Ріс той хлопчина вродливим, був вправним у багатьох вміннях, хоч не дуже слухняним. Та іноді у карих очах бодай на мить прокидалося свавілля, приборкане, не потайне і вкрай небезпечне. Не міг бачити себе Остап у таку хвилину, але змінювались його очі, коли дивився він на степові простори чи стояв над гірською кручею.

Так би і прожив своє життя Остап – закохався, одружився, виховав діточок і пішов би у вирій на спочинок, та судилося інше... Було йому років дванадцять, коли батьки вирішили відсвяткувати Різдво у бабусі і дідуся, що жили в селі, яке межувало зі стародавнім Поліссям.

Дорослі гомоніли в сусідній кімнаті, гудів вітер за вікном, спала вкрита сніговим покривалом земля, а барвисті візерунки на білій печі у темряві виглядали чорними. Не спалося хлопцю, якесь щемке передчуття муляло груди, стискало серце, змушуючи битися все швидше і гучніше.

Остап підвівся, тихесенько вдягся і непоміченим шмигонув за двері – туди, де у місячному світлі діамантами ярився сніг.

На вулиці було не холодно, тільки іноді налітав вітер, розгойдуючи чорні кістяки дерев, різав замети тінями, чіткими у місячному світлі. Моторошно стало хлопчику, та йшов він далі, наче кликав його хтось і чекав на узліссі.

Вітер нагнав хмару на місяць, упала бліда темрява на ліс, вдалині завив вовк. Далеко у морозному повітрі рознесло виття понад землею. А тоді хмара відійшла, й Остап побачив її.

Чорна вершниця, вбрана у темні оксамитові шати, русяве волосся розпущене, наче плащем її вкриває, а шкіра перлинно-біла, й очі блакитні, ясні. Весела вершниця, та не людськими веселощами. І кінь її незвичайний, ніби хмара нічна, що конем обернулася, і замість блискавок у нього золота збруя, і золоті копита вибивають із землі фонтани іскор, й очі у коня темні, лихим вогнем потойбічним палають.

За мить роздивився все те хлопчик і запам'ятав на все життя. А вершниця вже скакала далі, і сміх її був дзвоном кришталевих дзвіночків, а волосся сяяло у місячному світлі, жаринами золотавими виграючи. І там, де падали іскри з-під копит дивного коня, розсипом залишалося тліюче самоцвітне каміння.

Зникла вершниця на засніжених просторах, а хлопчик кинувся за нею. Шукав він серед снігу щедро розсипані коштовності, та не через жадобу, а заради пам'яті. Але знаходив лише гарячі камінчики, розжарені світлом, багряні, схожі на яшму, тільки не на застиглу, а на живу, щойно з землі народжену.

Нікому не розказав Остап про нічну пригоду, та здалеку іншими ночами бачив

дивну вершницю, і серце його хвилювалося, сповнюючись невідомого досі почуття. Закохався він у ту дівчину, а коли повернувся додому в місто, зробив з багряної яшми браслет, вклав камінці у складний шкіряний візерунок, бо свердлили самоцвіти, щоб нанизати на нитку, рука не піднялася. Була тепер ця річ йому оберегом.

Тепер ще частіше змінювались очі Остапа, наче чужими ставали, очима того, хто бачив набагато більше, ніж інші підлітки, і не раз дивився у вічі загибелі. Особливо часто це траплялося, коли замислено глядів хлопчина на свій оберіг, поринаючи у марево неясних спогадів, що втікали від пам'яті. Носив Остап той браслет, майже не знімаючи, а роки текли повноводною рікою, чий колір люди віддали на своїх прапорах небу.

Змужнів Остап, закінчив школу, були у нього щирі друзі і весела компанія. Та ніхто не знав, чи в змозі хтось, із ким він піднімав чарку за веселим і майже неп'яним застіллям, стати йому побратимом. Зустрічалися на його шляху і вродливі дівчата, які подобалися молодому серцю, та іноді тьохкало воно, як тоді у передчутті напередодні Різдвяної ночі. І тоді сумно ставало Остапу і чомусь нестримно весело водночас, як буває, певно, тільки під час буревію, коли дивишся на стихію, а душа твоя сміється від захвату, що подолала свій жах перед силою давньою і по-справжньому ніким ще нездоланою.

Настав травень, над землею шлейфом простяглися пахощі яблуневого цвіту і польових квітів. І здавалося, що зірки дзвенять передзвоном в ясному небі.

Друзі збиралася відсвяткувати на природі настання погожих днів. Вони розпалили багаття, смажили м'ясо, хліб та картоплю, розповідали веселі історії, сміялися, співали, з насолодою вдихали терпкий дим вогнища, неначе у дитинство поверталися. Та не пили, бо пляшка вина, яку вони прихопили з собою, розбилася дорогою.

Весело було друзям, затишно. Ближче до ранку заснули вони у наметах в обіймах тих, кого потай вважали обранцями, з ким бажали поєднати життя і долі. Холодно ще було вночі, от закохані і гріли обіймами одне одного. І тільки одному з них, як завжди, не знайшлося пари.

Довго дивився Остап на згасаюче багаття, гралися багряні відблиски в його потемнілих очах, ніби згадки про пожежі, чий попіл давно змішався з землею. А коли почало розвиднюватись, пішов хлопець на озеро.

Мов у гладенькому дзеркалі відбивалися у воді ніжно-рожеві вранішні хмаринки, які зникнуть, щойно зійде сонце. Остап сидів на березі озера, слухав чисті переспіви птаства.

Та раптом стукнуло копито, зачепившись об камінець, зблиснули золотаві іскри, падаючи у соковиті трави, а по озеру розійшлися кола. Напувала свого чорного коня панночка з довгим русявим волоссям.

Підхопився Остап, побачивши диво на іншому березі озера. Майже не змінилася вершниця з того часу, коли бачив він її серед снігових просторів, тільки наче трохи старшою та вищою стала. Від хвилі ще не пізнаного почуття запаморочилася голова.

Панночка погладила свого коня і вже збиралася скочити в сідло, і в цю мить Остап гукнув до неї:

- Не їдь!

Замовкло птаство у передчутті появи сонця. Налетів вітер, холодний, передсвітанковий, від подиху якого серце вмить крижаніє. Та не зважив хлопець на цю пересторогу, і дівчина теж не зважила.

- Не їхати? Чому? - розсміялася вона, і срібним сміхом веселощів сипнуло з її спокусливих вуст.

- Бо я кохаю тебе... - прошепотів Остап.

Прошепотів, не крикнув, та вклав у шепіт усі свої почуття і надії, всі свої сподівання на диво, що зустрівся йому знову, що має або змінити життя, або відібрати.

Він прошепотів, та вона почула і, дивлячись на гордого хлопця, відчула, як сповнилося серце невідомим почуттям, і від того почуття млосно і спекотно водночас. Але дівчина засміялася знову, і срібло сміху потьмарила темрява її вдачі.

- Кохаєш? Якщо кохаєш, то все, що побажаю, для мене зробиш?

- Все зроблю, - пообіцяв Остап, та байдужість, що запанувала у блакитних очах красуні, лякала серце.

- То йди до мене, любий! - веселилася молода панночка, чиею старшою подругою і заступницею була Ніч. - Йди до мене по воді! Йди до мене по світанковому дзеркалу її застиглих хвиль!

Відсахнувся хлопець, та лише на мить. Шугнули непокорою його очі, освітилися лихими свавільними вогнями. І знав він, знав напевно, що зможе зараз перейти озеро, доки сонце не визирнуло з-за виднокраю. Зможе, якщо не прокинуться в його душі страх чи сумнів.

Ступив Остап на воду, і дзеркальне полотно озера втримало його, тільки легкі кола розходилися від обережних кроків. Ішов хлопець, розуміючи, що і дівчина з чорним конем незвичайні, і він сам, і це озеро, що зараз не має дна. Як засумніваєшся - впадеш у безодню і згинеш...

Більше не всміхалася дівчина, очам своїм віри не йняла і від почуттів байдужістю захищалася. А за спиною у неї сходило сонце.

Вдарив золотий промінь Остапа по очах, згасив дивні вогні. Спіткнувся хлопець, не встигнувши перейти від берега до берега, відчув затамований подих безодні, яка втілилася у цьому озері в передсвітанкову годину, і, як ніколи, захотів жити.

Схопила Остапа за руку дівоча рука, не віддала безодні. Летів чорний кінь, ледь торкаючись землі. Остап сидів за вершницею, обіймаючи її за талію, відчуваючи тепло людського тіла і стукіт наляканого серденька. Йому було так добре зараз, неначе знайшов втрачену половинку, неначе тепер нічого лихого їм у житті не зустрінеться, коли залишаться разом. А вона шепотіла: "Ми втечемо... втечемо від сонця...". І гнала коня на захід, на захід, на захід...

Ніби крізь марево сну, бачив Остап, як вони минали місто, як виростали попереду береги широкої ріки. Вода кипіла під копитами чорного коня і ярилося золото сонця,

яке намагається наздогнати втікачів...

А ще у тих світанкових туманах він бачив іншу чорну вершницю із нелюдськими мінливими очима і співучим голосом. Щось запитала вона, а дівчина так само мелодійно їй відповіла.

Сонце гналося за ними, та хмари єдналися з маревом, і швидко світило вкрило туманом. Вони спустилися на землю, залишили коня, а самі, взявшись за руки, пішли до урвища.

Сиділи двоє над кручею, дивилися, як у мареві скипає вода, розбиваючись на порогах, кидає бризки на скелі тьмяними жменями стародавніх коштовностей. І там, над прірвою, але живою, не потаємною, сказала дівчина, що звуть її Галиною й розказала і про засніжений ліс, і про панночку Ніч. Остап теж розповідав їй про своє життя, про школу, про продовження навчання в університеті, і тільки співати тут не насмілювався, пам'ятав, що давно немає на Дніпрі порогів – все сховала змертва вода водосховищ, отруїла і землю, і воду, і повітря, і весь світ. А тут, у цьому світі чи спогаді, пороги ще були, гриміли нижче за течією, чекаючи на сміливців, що не побоятися наблизитися до них, всі страхи свої долаючи.

Так вони і сиділи понад Дніпром. Остап обіймав Галину за плече, а дівчина роздивлялася шкіряний браслет з яшмовими камінцями на руці Остапа і тихенько всміхалася, відчуваючи, як лагідним болем калатає власне серце.

Остап і Галина зустрічалися часто. Майже все літо подорожували вони рідним краєм на чорному коні, що тікав від світанків, й іноді здавалося Остапу, що завозить їх той кінь і в минулі часи, й у зовсім далекі землі. А коли хлопцю вже час було повертатися в місто на навчання, розповіла дивна подруга панночки Ночі йому таємницю, як і надалі їм не розлучатися. Блищали її очі, вигравали барвами почуттів, і все більше закохувалася Галина у хлопця, який вперше побачив її ще в дитинстві.

Дивною була розповідь Галини, найдивнішою за всі їхні зустрічі, та вже наступного дня Остап прокинувся вдосвіта і, торкнувшись браслета з багряної яшми, прошепотів ім'я коханої... і зустрів. Зустрів Галю на автобусній зупинці! Дівчина стояла, тримаючи сумку з книжками, наче теж збиралася до університету. Вони поїхали разом.

Так і повелось: прокинеться Остап раніше за сонце, покличе, й обов'язково зустріне кохану біля будинку, в транспорті або після занять. Вона приходила завжди різною, але посмішка квітла на дівочих вустах, й Остап розум втрачав, якщо з якоїсь причини кілька днів не бачив тої посмішки.

Разом Галина й Остап гуляли в парку, годували голубів біля фонтану, каталися на ковзанах у розважальному центрі, а іноді, темними ночами, летіли проти вітру на чорному коні, чий копита вибивали з землі коштовне каміння. У ті ночі бували закохані і в горах, і в степу, і на морському узбережжі. А ще Остап співав для коханої, співав натхненно, вже не боячись, що зрушить щось у такому прекрасному і небезпечному світі.

Та зачарованих ночей ставало дедалі менше, бо все більше розчинялися одне в

одному Остап і Галина, все міцніше прив'язував їх до себе людський світ, і вже не мовила до Галі чорнокоса панночка Ніч, тільки спостерігала і берегла закоханих від усякого зла, що криється у вечорових і передсвітанкових тінях.

Так минула золота тепла осінь, сніжна зима і запашна весна. Настало літо, а з ним і свято Купайли. Молодь вбиралась у розшитий одяг своїх пращурів, дівчата плели вінки і вишивали пояси для коханих, хлопці збиралися на пошуки квітки папороті. Вогнища здіймалися до зоряного неба, молодь танцювала, розважалася, веселилася, а ближче до ранку пари почали стрибати через прогоріле багаття.

Остап і Галина перестрибнули через вогонь, узявшись за руки, а тоді, сором'язливо усміхаючись, відійшли від гурту і пішли на берег річки. Разом хотіли вони зустріти світанок, Остап назвав Галю своєю нареченою, знайшов вустами її вуста, і дівчина відповіла на поцілунок.

Та був серед гарно вбраної молоді і дивний чоловік у темному одязі. Не стояв він у колі разом з усіма, ніхто не кликав його на свято, ніхто не вказував стежину до галявини, та він і сам міг знайти будь-яку стежку. Високий, чорноволосий, погляд пронизливий, а в темних очах, у самій глибині, жевріють бурштинові відблиски, наче душа проглядає назовні.

Ніким не помічений, пішов чоловік за закоханими, стояв неподалік від них під вербами, захований вранішніми тінями від стороннього ока, і сумно дивився на молодих. Почулися позаду нього кроки, і поряд стала жінка, теж вбрана у темну сукню, тільки зараз волосся її було розпущене, повноводними хвилями лежало на плечах.

- Не зачіпай їх, - попрохала Ніч. - Залиш у спокої. Залиш одне для одного.

- Ні, - похитав головою чоловік, і чаклунські вогні в його очах заяскріли. - Вона віддала себе людському світу, хоч обіцяла бути від нього вільною.

Осміхнулася Ніч, лиховісно, із попередженням, та чорнявий чаклун до неї не озирнувся і посмішки тої не бачив.

- Не тобі їх судити, друже. Вона винна мені. Але і ти винен, що став таким, яким мріяв.

Чаклун стрімко обернувся до чорноволосої панночки, зухвалий виклик пламенів у його гордих очах.

- То заberi всі свої дарунки! Заberi і змусь пам'ятати про втрачене, щоб шкодував щиросердо. Або прикуй мене відчаєм до кургану в степу... Ще можна й у цьому часі знайти хоч один незруйнований курган... Прикуй і залиш там умирати.

Відступила Ніч, причарована його пристрастю, мужністю і сміливістю.

- Зроби так, та від задуманого я не одступлюся. Ти караєш за вчинки, а не за думки, - усмішка на мить торкнулася вуст чаклуна. - Я ж іще нічого не зробив.

- Залиш їх, - знову попрохала Ніч, попрохала, а не наказала, замислена і якась дивна.

- Ні. Вона порушила слово. А він її і такої слабкої не вартий.

Ніч пішла і швидко зникла у передсвітанковому мареві, а чаклун ще довго дивився на закоханих, що шепотілися, сидячи на березі під вербами. Річка розливалася і

губилася у плавнях нижче за течією. Сходило золотаве рожевощокє сонце.

Нічого не знали про ту розмову Остап і Галина, а якби й знали, невідомо їм було, чого треба боятися. Літні дні коротшали, канікули Остапа добігали кінця. Наближалася ще одна річниця Незалежності, яку відзначала Україна два десятиліття поспіль – свято свободи, відлік нового часу для цілого народу, день здобуття омріяної волі. Та не було досі миру в тій країні і свобода іноді здавалася несправжньою, а молодь у цей день часто втікала з великих міст, щоб вшанувати незалежність, сміливість і волю у своєму дружньому колі.

Остап і Галина поїхали у Гуляйполе, подалі від пишних торжеств, оркестрів й одноманітного офіційного національного вбрання. Мало бути весело, і Галина нарешті познайомиться з найближчими друзями Остапа.

Як й інші, вбрані у різнобарвні вишиванки, закохані веселилися, танцювали під модну музику, трохи пили, знайомилися з цікавими людьми, яких тут можна було зустріти сьогодні набагато більше, ніж на столичних вулицях. Поки що розводила доля їхні доріжки зі стежиною чорнявого чаклуна, що теж завітав на велелюдне свято.

Гордовито ходив він серед людей, кольором свого темного вбрання крадучи у молоді радість. Але Остап і Галя були щасливі, і навіть хмари, що, відгукнувшись на неспокійні людські почуття, набігли на ясний кришталево-блакитний небосхил, не засмутили їх.

Та надвечір, коли хмари набули багряних відтінків, здійснювся холодний вітер. Він рвав стяги, особливо ті, на яких не було золотого сонця чи хоча б синього неба, розкидав багаття, здійснюючи сніп лихих жарин, і полаявся із людьми, що зухвало намагалися з ним домовитись.

Галина притулилася до Остапа, вона тремтіла, ніби розуміла мову вітру краще за всіх незвичайних людей, що сьогодні святкували день звільнення від чужої волі.

– Я мушу їхати, коханий, – прошепотіла вона, цілючи хлопця. – Але я повернуся! Обов'язково повернуся до тебе! Я хочу бути з тобою! Тільки з тобою!

Остап хотів сказати, що кохає її, що не відпустить, та од вітру, що кригою незрозумілого жаху наповнив тіло, у нього мову відібрало.

Галина підійшла до коня, що стояв трохи осторонь від тих, на яких каталася молодь, й Остапу наче в обличчя крижаною водою плеснули: у вороного коня були золоті копита, і вузда теж золота.

Дівчина легко опинилася в сідлі і чорною стрілою полетіла в степ, по всохлій траві, до помереженого кров'ю темного небосхилу, на тлі якого кружляла вороняча зграя.

– Галю!..

Остап кинувся за нею, та було запізно. Хлопець біг за конем, не бажаючи визнати програшу, що стукотів у серце. Відстань між ними збільшувалася, від воронячої зграї відділювався великий чорний птах, полетів напередєйми вершниці. Посипалися золоті жарини з-під копит, кінь став дибки, і Галина не втрималась, опинилась на землі. Вороняча тінь накрила непритомну дівчину.

- Галю!

Остап спіткнувся, на мить глянувши в землю, а коли здійняв погляд, не було поряд ані дівчини, ані ворона... Тільки кінь ще стояв серед степу, наче забутий людьми живий пам'ятник давно минулих літ, в яких ще творили легенди.

- Галю...

Хлопець упав навколішки, злі сльози заслали його очі, і тієї миті він ладен був і проклинати, і вбивати, і благати, якщо це зможе повернути зниклу дівчину.

- Не побивайся. У тебе на це немає часу.

Остап підхопився. Біля коня стояла чорноволоса жінка, тримала вороного за золоту вузду.

- Хто забрав Галю? - хлопець зрозумів, хто йому явився, навіть не завдяки розповідям коханої, а лише зазирнувши у бездонні глибини мінливих очей Ночі, чий час сьогодні ще не прийшов.

- Він людина, але, як і Галина, як ти сам, обдарований мною, - голос Ночі лився шепотінням річки у плавнях, сповнювався прадавньою печаллю. - Тобі я залишила спогад про диво, та не забрала з людського світу. Галина хотіла жити у казці, і я подарувала їй казку, та світ людський вона мала забути і не прагнути туди повернутися. Вона не дотримала слова. А він, той, що забрав твою кохану, прагнув чарівництва, й отримав омріяну владу сповна.

Зловісним ставав голос Ночі, і серце хлопця захололо, відчував він, про яку владу і чарівництво говорить дивна панночка.

- Якщо кохаєш Галину, шукай її! - раптом мова Ночі сповнилася людською пристрастю. - Шукай, бо якщо не побачиш кохану до сходу сонця, не торкнешся, не звільниш, то не бути вам разом. Забуде тебе Галина, а ти вічно її в інших віднайти намагатимешся... Візьми коня!

Остап стрибнув у сідло, не замислюючись, не дивуючись, не думаючи, куди поїде і де шукатиме кохану.

- І в очі чаклуну не дивись! Він хранитель і бачив таке, що воля його стала сильнішою від людської. Щастя тобі!

Ніч відпустила коня, а Остап вже кликав, пошепки гукав Галину, цілуючи камені берега, що набули зараз кольору нічного неба. І здавалося хлопцю, ніби вдалині відгукнулася кохана, назвала його ім'я, і розтануло над рікою відлуння, вказуючи шлях.

Остап пришпорив коня і понісся туди, звідки кликали. Серце знало: там була його Галя і загарбник, що обернувся вороном. Ні, не став цей день святом свободи для Остапа, поневолив він його мрії і пристрасті, залишивши тільки тепло, що наче загублений у хмарах сонячний промінчик, веде далі.

Ніч подивилася вершнику вслід, зітхнула і за кілька кроків розтанула у передгрозових присмерках.

Темнішало, хмари втрачали багряний відтінок, вицвітали, і заяложені імлісті пасма відносило вітром.

Остап дозволив коню відпочити, коли небо визоріло.

Широкою стрічкою сріблився Дніпро, а на небосхилі мерехтів Чумацький Шлях. І ввижалося хлопцю, що він не вздовж Дніпра їхав, а по краю тіні зоряного шляху проскакав, і від того огортав його страх, наче думкою він насмілювався торкнутися забороненого, прихованого, таємного.

Попереду чорніли руїни старих укріплень. На камені сидів ворон: "Кра-кра!" – линуло до зірок, що виблискували, ніби розсипана жменями сіль. Жбурили її на сварку чи просіяли оберегом ту зоряну сіль?.. Хто про те тепер відає?..

Остап залишив коня і зійшов до руїн.

Камені валялися на подвір'ї колись гордої фортеці, але не так, наче укріплення зруйнували нападники, а ніби після знищення його ще довго розтягали по камінчику для спорудження власних осель.

Нерозумні люди... Хіба можна в мирні домівки тягти осколки війни...

Остапа пересмикнуло від цієї думки.

У двох місцях, ближче до стін, виднілися кола від багать не обачних туристів. Хмари майже повністю відігнало вітром на схід, тільки одна мовби батогом зачепилася за впольований місяць. У світлі тонкої скибочки місяця руїни фортеці виглядали зловісно.

За спиною Остапа зашелестіли крила, і хлопець рвучко озирнувся.

Ні, не ворон на нього дивився, а чорнявий чоловік, у чиїх очах, в глибині, ледь не при самому дні, жевріють чаклунські бурштинові вогники.

– Де Галя? – Остап не помітив, як мимоволі стиснулися його кулаки, та чаклун це побачив і крадькома всміхнувся.

– Вона там, де тобі її не дістати, чужинцю.

– Що ти знаєш про мене, негіднику? Поверни мою дівчину! Відпусти її!

Чаклун махнув рукою, і з його пальців зірвався сніп жарин. Остап несвідомо затулив очі, і закляття розбилося об браслет із багряною яшмою. Але й оберіг не витримав зла повернутої образи, від якої захистив людину: згоріли у чарівному жарі камені, а плетиво зі шкіри упало на землю мерехтливим порохом.

– Справді, кохала тебе Галина, – неначе здивувався чаклун, та очі його залишалися холодними і безжальними. – Далеко вона звідси, і тобі її не відшукати. Ти чужий тут. І кінь, залишений біля ріки, тобі не належить.

Лють піднімалася хвилю в душі Остапа, лють, а не жах, і зовсім не було здивування, хай і дотлівали уривки дивовижного оберега біля його ніг.

– Поверни мені Галину, інакше я тебе вб'ю!

Чаклун розсміявся, задерши голову до неба, весело, невимушено. Вдарив ближче до виднокраю, де скупчувалися хмари, розлога блискавиця. Друга. Третя. І кожний спалах дарував темним очам чаклуна далекий відсвіт.

– Вб'єш? Мене? Такі слова на вітер не кидають, хлопче.

Чаклун нахилився й підняв із землі іржаву шаблю, провів по ній пальцями, і від його дотику іржа зникла, а загублене у віках лезо заясніло, прагнучи крові.

– Так чоловіки тут билися. Хоча звідки тобі знати? Тобі ж невідомо, що це за місце, – він знову знущався, а очі ярилися приборканими чарами. – Спробуй, хлопче, якщо не

роздумав... Переможеш мене – скажу, де знайти Галину.

Чаклун поклав шаблю на землю і відступив, даючи Остапу змогу взяти зброю самому. Та хлопець зволікав, раптом йому стало лячно, наче зазирнув в очі смерті.

Озброєний шаблею чаклун теж був вбраний у вишиванку, але темну, ясніло дивовижним візерунком шиття срібним по чорному.

Люди такий одяг не носять...

Від здогаду у хлопця перехопило подих, як від задухи, він поволі почав розпускати мотузочку на власній сорочці. У місячному світлі його чорно-червона вишивка вся була чорною.

Остап підняв шаблю. Зброя лягла в руку, ніби для нього була створена, і від цього усвідомлення серце стиснуло холодом. Хлопець напав першим, чаклун легко відбив його удар – і щось змінилося у повітрі, у зоряному світлі, у ньому самому.

Остап не вмів битися, але шабля сама скеровувала руку, впізнаючи у ньому хазяїна і воїна, який все життя бився з ворогами і мав загинути тільки на полі бою. Загинути, як ті, хто знаходив смерть у боях по обидва береги Дніпра.

Остап бачив, як такої самої ночі, тільки безмісячної, кидають у рів фортеці на березі Дніпра лозу, а тоді, ніби по мосту, озброєні люди потрапляють на фортечний мур, хитрістю здолавши укріплення чужинців, які намагалися обмежити свободу вільнолюбного народу...

– Це фортеця Кодак, – мовив Остап, дивлячись на чаклуна вже без ляку, неначе за ним зараз стояли всі козаки, які билися в давнину на цьому подвір'ї.

– Так, – осміхнувся чаклун. – Пам'ять крові, що вчить тебе битися, як вчила триматися в сідлі. Але пам'яті крові замало, щоб здолати мене.

Він напав, й Остап ледь відхилив удар. Плече обпекло болем – край леза зачепив його. Чи кров на сорочці у місячному світлі теж чорна?..

Остап бився вправно, мовби враз перейняв майстерність своїх пращурів, та за чаклуном стояв не лише його власний рід. Здавалося, ніби вояки, що склали голови на широких просторах їхньої спільної батьківщини, поділилися з ним уміннями і завзяттям.

Чаклун вибив шаблю з рук юнака. Зброя упала, від землі набралася іржі і розсипалася безбарвним порохом. Хлопець похитнувся від запаморочення і не втримався на ногах. Чаклун замахнувся, й Остап заплющив очі. Лезо просвистіло перед обличчям, не відібравши життя.

Хлопець важко дихав, не наважуючись подивитися на супротивника й безсилий підвестися.

– Я не можу вбити тебе, – розчаровано мовив чаклун. – На тобі мамина сорочка. Не купована, а вишита люблячими руками. Вона тебе захищає.

Він казав правду, та смерть промайнула так близько, що в Остапа досі кололо в серці від її крижаного дихання.

Чаклун зв'язав хлопцю руки.

І хоча скутими були лише руки, він не міг навіть поворухнутися. Чи то забагато

Остап пережив цієї ночі... Лежачи на землі, хлопець бачив, як супротивник сів на камінь й осяяними закляттям пальцями заходився точити свою шаблю.

Сиплються з леза мовчазні іскри і зникають у траві, і все сильніше нїє поранена рука, затерпла від холоду.

- Нащо ти забрав Галю? - не сподіваючись на відповідь, запитав Остап.

- Нащо забрав? - мелодійно перепитав чаклун, погляд його лихих, та ясних вогнями очей, зупинився на людині. - Щоб тобі і твоєму світу не дісталася. Не заслужив твій світ, щоб у ньому жили такі, як Галина.

- Ти зневажаєш людський світ, хоча сам людського роду!

Місяць вигравав сріблястою хвилею на наточеному лезі, з-під пальців чаклуна більше не сипались жарини. Але це не заспокоїло Остапа. Раптом він усвідомив, скільки життів обірвало це лезо в руках чаклуна. І його теж обірве. Сьогодні. І швидше б... тільки б не терпіти приниження переможеного... Ні, не міг так думати студент університету, а от якийсь із його пращурів міг. Шкода лише батьків, що за ним всі очі виплачуть, так і не дізнавшись, що із сином трапилося... Батьки попри все віритимуть, що він живий, і навколішках молитимуться у старій церкві...

Остап повільно вдихнув холодного нічного повітря, намагаючись здолати гіркі почуття.

- Людський світ, - сказав чаклун, дивлячись Остапу у вічі, і почуттями озвалися відлуння його голосу, наче струни випадково зачепили. - Ти любиш людський світ, та чи твій він? Ви святкуєте сьогодні незалежність свого народу, та чи стали ви незалежними? Чи вільні ви насправді? - він сумно посміхнувся. - Ви читаете чужі книжки, слухаете чужу музику, чужа мова лунає на ваших вулицях. Ви забули, якими були, за що боролися, за що вмирали ті, чию пам'ять досі береже ваша кров.

- Це неправда, - прошепотів Остап, розуміючи, що саме це правда, як і рана на його плечі.

- Неправда? - очі чаклуна потемнішали від гніву. - Неправда, що ви продаєте речі своїх пращурів за кордон? Неправда, що цю фортецю доруйнували вже твої сучасники, як і більшість тих споруд, які вони розібрали підступно чи у всіх на очах? Неправда - покинуті села, занедбані поля і затоплений Великий Луг? Неправда, що вишиванки ви вдягаєте лише на свята як данину традиції і моді? Що ще ти неправдою відмовляєшся визнати?..

Чаклун нахилився до бранця, все ще тримаючи у руці шаблю. Він вдарить несподівано, хоч і сидить далеко, та дотягнеться, і цього разу переможеного не врятує навіть мамина сорочка.

- Правда твоя. Все правда, - визнав Остап, розриваючи погляд. - Але ми тепер вільні...

- Вільні? - урвав його непевну мову чаклун. - Чому ж тоді ви живете у злиднях і в боргах? Чому ваша мова спаплюжена і майже мертва? Чому зникла ваша любов до рідного краю, а пам'ять ви використовуєте як зброю для досягнення ганебних цілей? Ти розумієш, про що я кажу. Ти невірний серцем. Рабські звичаї, рабська покірність...

Чаклун підвівся, та шаблю у піхви не заховав.

Остап розумів, про що він каже, бо знав: сучасники справді розлюбили своє минуле, а творити щось нове, гідне стати історією, перестали ще раніше. Минуле перетворилося на моду і зброю, коли бажаєш підкреслити належність до народу. В сучасних традиціях не було відродження і життя, так само як і в офіційних святкуваннях Дня Незалежності. Але і в Гуляйполі теж царювала притрушена порохом сірість. Лише тут залишилося життя: у неприродному холоді літньої ночі, зачарованій мотузці і шаблі, що пила кров ворогів і приречених на загибель, які зайшли за межу дозволеного, проміняли людський світ на таємниці потойбічного.

- Страх, - неначе проспівав чаклун, дивлячись на відблиски леза шаблі. - Страх царює у ваших серцях, але натомість дарує мудрість. Лиху, споконвічну, якою володіли давні. Страх - не зброя. Страх - владар, що панує над людьми і скеровує їхні вчинки. Старші за тебе розуміли це.

Тому зникли на Дніпрі пороги, і навіть Ненаситець захлинувся водою. Тому вкрила вода і Великий Луг, і могилу славного отамана Сірка. Тому свого часу спалили Батурин і Суботів. Розбирають палаци, фортеці і храми, а новобудови не мають душі. Знищують обличчя старих міст, розорюють кургани, вирубують ліси на Карпатських схилах... Це робили раніше, це роблять і зараз, бо коли зникає пам'ять, зникають відмінності між народами і людьми, хрипнуть голоси співців і забуваються легенди - тоді відходить і страх. А вам, молодим, ще повним життя, над яким страх поки що не може розкрити крила, залишили забавки, такі як нинішнє костюмоване Гуляйполе.

Чаклуну було гірко про це казати, він відвернувся, відійшов на протилежний край подвір'я. Шиття на чорній сорочці сріблилося, та ніби з кривавим відблиском. І чомусь це не лякало, бо страх сам стережеться живого срібла і тікає. А візерунки на чорній сорочці жили, захищали свого господаря, викладені майстерно, свідомо, а не завдяки любові та передбаченню материнського серця, як на сорочці Остапа.

- Але пам'ять живе. Живе в нас. Ніч береже її як найбільшу таємницю. Її іноді пам'ять повертається в людський світ, і тоді складають пісні, які співає весь народ, зріють повстання, і люди піднімаються на боротьбу зі спільним ворогом. Так було за часів твоїх дідів; і твої батьки стояли, тримаючись за руки, у живому ланцюгу, що поєднав Україну від Києва до Львова; і трохи старші за тебе напинали намети на граніті, а за кілька років вийшли на Майдан разом із сотнями тисяч інших, хто відчув у серці справжню, а не примарну свободу. Вийшли під жовтогарячі прапори не лише в столиці, а й на площі своїх міст. Але зазвичай так буває раз на століття...

Остап зараз не бачив чаклунських очей, та чомусь був упевнений, що тепер вони чорні, мов два покинутих колодязя, біля яких вимерли села і нікому більше опустити в глибину дзвінке цеберко.

- Скільки вас? Чи багато? Чи багато тих, хто береже пам'ять мого народу від нас самих?..

Запитання зірвалися з вуст Остапа. Та чи були вони некликані? Чи не про це він думав, поринаючи у думки і до зустрічі із Галиною, і після? Чи не на ці запитання

шукав відповіді у страхітливих снах, де гомонів зраджений степ і відгукувалися литаври чужих боїв? І не знаходив...

- Достатньо, щоб розбурхати річки, звільнити їх з бетонного полону гребель і мостів та залити цю землю водою. Достатньо, щоб розлютити пекуче сонце, підпалити ваші поля і міста та спалити їх до тла. Достатньо, щоб нагнати хмари, завалити перевали в горах, здійснити буревії і скерувати блискавки в живу плоть.

Ми можемо випалити всю країну, і зробимо це, якщо ви й надалі забавлятиметесь у волю замість того, щоб здобувати її, воювати за неї і боронити від підступних загарбників, що стають хитріші з кожним століттям. Чужинцям не дістанеться ця земля. Якщо молоді, як ти, її продадуть за безцінь або віддадуть за привілеї, згине вона. За зраду карають найстрашніше, а коли зраджує цілий народ, він зникає і з обличчя землі, і з пам'яті.

Мороком вигравали слова хранителя і близькою лиховісною обіцянкою. Він був втіленням смерті цієї миті і її вісником. І віщував він загибель тисячам людей, був загрозою, від якої немає порятунку, бо не заховатися від прадавніх сил у квартирі багатоповерхівки чи замиському будинку, а електричне світло не в змозі прогнати прадавню темряву.

Остапу здалося, що вишивка на його власній сорочці потемнішала, відгукнувшись на сплутані думки. І раптом він усвідомив, що це справді останні години його життя, що немає сенсу повертатися у людський світ, приречений на загибель. Все одно нічого не змінити.

- Відпусти мене, - прошепотів Остап.

- Що? - чаклун озирнувся, і здивування в його голосі не було награним.

Їхні погляди зустрілися, і чаклун усе зрозумів. Мов свою, відчув думку, що хлопець відмовляється від захисту материнських рук, що прийме смерть від його шаблі. А Остап зазирнув у вічі, які шугнули світлом у глибині, і розділив із чаклуном безнадію, що на мить його обурила. Сумував він, що молоде життя схиляється перед смертю, бо тоді швидко настане час, коли його рідний народ почуватиметься на своїй землі чужинцем. Спалить такий народ жива пам'ять разом із містами, селами і молодими долями, які не встигли поєднатися...

- Не шукай завчасно смерті, хлопче, - ледь чутно мовив чаклун і замовк.

Довго тривало мовчання. Все ближче було до світанку, хоча небо ще чорне, все менше часу, щоб відшукати Галину, все менше часу жити. Вишиванка гріла Остапа від нічного холоду, та руки стерпли, він уже не відчував пальців. І чаклун сидів на камені, дивився на дніпрові хвилі, наче старий мовчазний птах, що чекає на появу сонця. Загублена пам'ять, збережена не для нащадків, а заради загибелі. Смертоносна сила, яка не знає жалю, мов шабля у його руках. Галя мріяла про казку, а він прагнув влади, і владу отримав нездоланну. Не людській волі з ним боротися...

- Ким ти був до того, як стати таким? - запитав Остап, важко долаючи мовчання, чи то так намагаючись розлютити чаклуна, чи то насправді прагнув зрозуміти, що у того на серці, про що радиться він із сивим Дніпром.

Посмішка з'явилася на вустах чаклуна, та непомітно розтанула.

- А я з Гуляйполя. Не родом, а серцем. Велика війна тоді була, й навіть за пам'яті сивих дідів такого лютого побоїща не було. Брат на брата йшов. Батько міг сина застрелити. На нашій землі одні за Київ вставали, інші за Москву на смерть йшли, треті самі за себе стояли.

Тяжко розповідав чаклун, важко йому було згадувати минуле, але все одно він вів оповідь далі, тамуючи гіркоту минулих пристрастей.

- А я прибився до батька Махна. Молодий був, дужий, не було села, де б у мене якась дівка не закохалася. О, я любив життя! І дівчат, і горілку, і зброю, і небезпеку. Бо зустрічали нас по-різному: то хлібом-сіллю і рушниками, то кулями з вікон хат, які ми потім палили з помсти. Щасливий час, без майбутнього, та повний, якого для мене більше ніколи не буде. А тоді...

Він затнувся, здійняв на хлопця погляд яскравих і зовсім не темних очей, в яких плив сум, і змовк. Остап дивився чаклуну в очі і не боявся його страхітливої влади над людськими серцями. Бриніло у холодному нічному повітрі розуміння, хоча і народився чаклун ледь не на століття раніше від свого бранця.

- Тоді... - зронив він і знову замовк, ніби сумнівався, чи приймати виклик власної пам'яті. - Я тоді щодня дивився в обличчя смерті і сміявся з неї. Ось так сміявся!

Він розсміявся, і не вигравав таємничим сріблом більше його сміх. Не ховалися у відлуннях сонячні відблиски веселощів і безтурботності, яку дарує незборима сила волі і впевненості. Мороком і крижаними крихтами відлунилися в голосі чаклуна чорна відвага і презирство до загибелі. Таким він був тоді, таким залишився і досі.

- Осінь була. Ночі довгі. Снігу немає зовсім. Підстрілили мене червоні, у селище зайшли. Снігу нема, а холод вовчий. Я відстрілювався, двох поклав, а коли набої скінчились, у ліс утік. В інший бік від батькових хлопців. Вони зрозуміють, чого не вернувся...

Чаклун зіщулювся, ніби той біль від кулі досі мучив його, а Остап наче бачив чорнявого парубка, що йде через ліс, знесилений, ледь не біля кожного дерева зупиняється, затискає рану поблизу серця. Кров потемніла, загусла на морозі, й обличчя парубка стало як шмат вибіленого полотна. І йдуть за ним дві постаті в білих шатах - Зима і Смерть, і холод цієї ночі - то їхній спільний подих.

Згадав Остап розповіді Галини і зрозумів, чому забрала Ніч цих двох із людського світу, а його серед людей залишила: він зустрів диво, і смерть йому не загрожувала, як тим, що стали хранителями живої пам'яті, загубленої для цілого народу.

- Я упав, бо сил іти більше не було. Лежав під явором. Високим, безлистим. І думав, хто раніше до мене добереться: холод чи вовки. І хотів жити. Дуже хотів жити. А ще хотів побачити зірки. Бодай одну... Та небо було хмарне-хмарне. Безпросвітне... Я ж побачив-таки зірки. Не між вітами явора - в її очах і на темному вбранні, не людськими руками вишите.

Змовк чаклун, тамуючи подих, бо надто калатало серце. Спогади змінили його - не палахкотів більше вогонь в очах, та чаклунської влади те перетворення його не

позбавило.

Остап наважився сказати те, що підказувало серце, і здавалося, вишили в малюнку мамині руки, щоб берегти від лиха єдиного сина.

- Біля Кодака моє місто. Над Дніпром-Славутою. Я народився там, все життя прожив. А біля міста ще містечко є, там раніше козаки селилися. Вони і церкву побудували дерев'яну, без жодного гвіздка. Тепло в ній душі. Як ніде - тепло.

Якось завалили до храму махновці. А жив у моєму місті на Дніпрі пан Дмитро Яворницький, збирав старожитності, особливо зброю козацьку. Був вченим і неабияким характерником. Вигнав Яворницький махновців з храму. Не злякався їхньої зброї, бо сильніша за ним була сила - пам'ять землі рідної.

Прознав про те батько Махно, сам до Яворницького прийшов, бо чув, що у пана Дмитра пляшка горілки є ще з козацьких часів, яку той і царю покуштувати не дав. А, може, й не одна пляшка. Про що розмовляли між собою батько Махно і наш учений-характерник, мовчать люди, та поїхав Махно, не зачепив ні Яворницького, ні його музею, ні міста. І кажуть, повіз із собою пляшку козацької горілки.

- Та батько і сам характерником був, - осміхнувся чаклун. - А вашого вченого я бачив. Велика сила в його веселих очах жила, і не лише пам'ять рідної землі. Тільки легенда це - не було ніякої пляшки з козацькою горілкою.

- А хіба не такі легенди ти бережеш від забуття?

Запитання пролунало, ніби не людським голосом промовлене, а самою пам'яттю, з віків, з давнини, коли всі характерниками були і смерті не боялися, коли не правили народом невольничим ярмом страх і безнадія.

Підвівся чаклун, сумнів майнув у темних очах хранителя, борючись із лиховісною обіцянкою. І хотів би ухилитися від удару Остап, та не зміг би, тож тільки очі заплющив, аби смерті своєї не бачити.

Шабля перерубала мотузку на його руках, болем прилинула кров, але той біль гасив холод чужої волі, що закляттям скувала тіло.

- Так, такі легенди я бережу. Про людей, гідних пам'яті. Чи добрі вони були і шляхетні, чи злі і підступні, та не дрібні і жадібні, як нинішні, що у волю граються. А ще хранитель я живих слів - оповідей про світ прадавній, де і річка мовить, і трава, і вітер.

Догоряли шматки розрубаної мотузки, ніби подолані чари.

- Ти б теж міг бути разом із нами, якби народився за часів батька Махна, чи Яворницького, чи Богдана, чи Богуна, чи Сірка, чи інших отаманів. А я їх усіх знаю, і не в легендах, а як тебе, бо хоч загублена пам'ять, а все ж живе. І повернуться всі ті, кого вже твій народ майже не пам'ятає, рятувати від безнадії або руйнувати заради майбутнього інших, гідних слави. Вам вирішувати, якими вони прийдуть у людський світ, та повернуться вони не спогадами чи легендами, а вашими сучасниками, зберуть свої війська, заспівають бойові та закличні пісні, і вороги не забаряться кинути їм виклик.

Дивні речі казав чаклун, та на них заслужив Остап, звільнений від закляття своєю

щирістю, коли знехтував смертельною небезпекою і послухався голосу серця.

Не було більше зла у чаклунських очах, коли він допоміг хлопцю підвестися.

- Віриш моєму слову?

- Вірю, - луною відгукнувся Остап.

- Тут немає твоєї Галі. Вона порушила обіцянку, полюбила людський світ більше за той, що дав їй притулок. А я лише покликав давні сили, щоб судили її справедливо, бо саме я знайшов колись твою кохану посеред засніженого лісу. Я не знаю, куди її забрали, де її шукати: у минулому, у майбутньому чи у сьогоднішньому дні. Знаю тільки, що коли вона повернеться, ні тебе, ні всього людського світу не пам'ятатиме.

Остап спохмурнів, сумнів закрався у серце.

- Ти не віриш мені? - чаклун відвів очі, прагнуч, щоб хлопець сам відповів, з власної волі.

- Не знаю, - сказав Остап. - Я не встигну знайти Галю, якщо навіть тобі невідомо, де шукати.

- Мені невідомо, де шукати, та я знаю шлях до володінь прадавніх сил.

Чаклун здійняв руки, марево напливало на руїни фортеці, і з туману вибудовувалися нові стіни, вежі і дахи. Ввижалося, зараз на стіні поворушиться вартовий, і блисне на шоломі місячний промінь.

У стіні виднілися обковані темним металом двері. Заввишки з людський зріст, та здавалося, що руки людей їх не торкалися.

- Ти гідний шукати Галину, і ти її знайдеш, якщо по-справжньому кохаєш. А ти кохаєш, хоч я і не певен, що достатньо сильно. За цими дверима немає часу, та є багато того, чого ти не зустрічав, хоча мав зустріти, не знав, хоча мав знати, або забув, бо надто лячно чи незручно пам'ятати. Особливо стережися того, що неясно бачиш: то втрачена назавжди пам'ять, не загублена, не таємнича, а лиха, яка п'є життя і душу. Це порожнява, голодна і невблаганна.

Остап кивком подякував і хотів іти, вже прикипів поглядом до старовинних дверей, глянувши мимоволі на те місце, де розсипалася іржею козацька шабля.

- Зажди, - в останню мить зупинив хлопця чаклун, вклав шаблю в піхви і разом із поясом простягнув тому, кого хотів сьогодні вбити. - Візьми мою. Там знадобиться. У чесному двобої ця зброя мною здобута. І крові своєї на ній не бійся. На цьому лезі і моя кров.

- Дякую.

Остап прийняв шаблю, а тоді швидко подолав відстань до дверей, потягнув на себе велике металеве кільце.

Металеве кільце було теплим, та від того тепла кортіло відсмикнути руку. За порогом чатувала липка темрява, що всотувалася в шкіру і лягала павутиною на очі. Остап несвідомо провів по обличчю, знімаючи невидиме павутиння.

Він чув, як відлунюються його кроки у порожній споруді. Темно там, хоч в око стрель, і здавалося, ніби крізь час ідеш і давно залишилися позаду імлісті стіни пам'яті

про Кодацьку фортецю на березі Дніпра.

Непомітно відлуння змінювалися, глибшали, у коридорі гуляли протяги, та відчуття пустки не полишало хлопця. На додачу до пустки домісився присмак крові, смерті, болю. Поверталось світло, непомітно, потай, бо і за минулих часів рідко сюди зазірало. Жило лише в очах засуджених і приречених, що невдовзі мали бути страчені.

Остап зупинився, серце зайшлося болем, чужим, незнайомим. Він упізнав це місце, сховане в імлі спогадів.

Темні нерівні фарбовані стіни, низька стеля, заґратовані віконця на металевих дверях уздовж усього коридору. Сюди привозили його співвітчизників, забирали, наче чорні ворони, вночі виривали з рук коханих, рідних, дітей... Забирали, привозили сюди, і сама згадка про ці в'язниці вселяла нездоланний жах. Та дехто долав свій страх, не корився, вірячи у справедливість, чи зраджував себе заради життя своєї родини.

Остап опустився на долівку: стіни, помережані дверима з ґратами, затискали його у лещата оглушливих криків, стогонів і благань. Хлопець затулив вуха, та відлуння ятрили серце, змушуючи стати на коліна, як до того стояли тут сотні інших, рятуючи своє чи чуже життя.

Тут їх допитували, катували, розстрілювали у підвалі, змушуючи обернутися обличчям до стіни. А скільки інших в'язниць розкидано на просторах величезної країни...

Як він міг забути про це, хоч знав з дитинства? Як міг забути про всіх закатованих і страчених тут в ім'я світлого майбутнього? Як міг опісля радити буденному життю, оповідаючи у шкільні роки про ці злочини? Його дідусь побував у цих мурах, та не знайшов тут смерті, і шлях його лежав на північ, де ніч триває майже півроку, а сади родять не кожного літа.

Крижаними голками кололо руки. Сніг, сріблястий, чистий, як біль, як сумління, як спогади, випалені стражданнями... Сніг падав зі стелі, і вітром по підлозі несло його нетанучою поземкою.

Остап розумів, що не знайде тут своєї Галі, і радів з того. Дотики снігу тамували чужий біль, що скував груди. Остап підвівся з колін.

Світло залило коридор покинутої в'язниці. Неяскраве, та воно сліпило очі після напівтемряви. Остап ішов коридором, наче повз варту металевих заґратованих дверей, і хлопцю здавалося, що дуло дивиться йому у потилицю. Він озирнувся, здійнявся вітер, сипнувши в'язничним порохом в обличчя. Остап затулився од вітру, а коли опустив руку, коридор змінився.

Не дивилися мовчазними вартовими двері, що ховали спогади про пам'ять і біль. Кришилися напівзруйновані стіни, і поламана цегла скрипіла під ногами.

Остап пішов до виходу, який пробив снаряд, а не людські руки.

Він вийшов у місто, пощерблене вибухами і кулями. Над руїнами нависло низьке хмарне небо, суцільно сіре, наче всі дні перетворилися на вечори. Праворуч, над сусіднім кварталом, вихором здіймався чорний дим.

Війна, що накрила пеленою безумства ледь не весь світ. Остап зіщулювся,

впізнавши рідне місто таким, яким бачив лише на старих світлинах.

Засвистіло, і потужний вибух розійшовся містом. Снаряд із черева металевого птаха, чия тінь накрила площу, вибухнув зовсім поряд. Остап інстинктивно упав на землю, прикривши голову руками.

Це був не його жест, а пам'ять того, хто пройшов війну. Цю війну...

Остап заворушився, струшуючи з волосся цегляний пил, що хмарою від близького вибуху осів на площу. З-під купи цегли, яка хвилину тому була стіною, почувся стогін.

Не розуміючи, що робить, Остап підповз до цегляної купи.

- Поможи... - почулося з-під уламків.

Ранячи пальці об гострі цегляні осколки, Остап розгрібав купу несамовито, намагаючись врятувати армійського товариша. Там був свій, там був той, хто гнав ворога назад до Німеччини, до далекого, чужого краю з хижим кровожерливим птахом на гербі. І він мусив допомогти! Мусив...

Рука натрапила не на цеглу, а на тепле людське тіло. Остап з останніх сил зсунув уламок плити, що накрила людину. В імлі близьких сутінків на скривавленому брудному обличчі поблискували ясні очі.

- Поможи... - прошепотів знову чоловік, та поворушитися він не міг: брила поламала нещасному кістки, тьмяніли від смертного болю ясні очі.

- Ні... ні... - Остап заляк під цим поглядом, повним надії на порятунок.

Як легко було писати шкільні твори про ці жахи! Як весело обходити разом із хлопцями оселі ветеранів! А пам'ятник на набережній, де крали металеві таблички... Не він крав. Не знав, у кого рука піднялася, та жодного разу не відчув обурення. Таблички з іменами загиблих у його рідному місті, і бабуся казала, що тоді Дніпро почервонів від крові.

Як міг він про те забути?..

- Ні... - чоловік під уламками непритомнів, та боровся з останніх сил, й Остап ошаленів від почуття провини. - Тримайся! Я приведу допомогу!

Хлопець біг туди, звідки долинали відлуння вибухів і стрілянини, де стояли на смерть, не відступаючи, кличучи в атаку за Батьківщину, за поневолений загарбниками народ, за віру у майбутнє. Він біг через палаюче місто, в якому ще не народилися його батьки, біг до Дніпра, вужчого у цьому місці, на кручі, де колись за наказом царя теж побудували в'язницю, а після війни - Оперний театр.

Остап зупинився на кручі. Котив величні хвилі Дніпро. Червоні від крові хвилі. І сіре небо заслане димом, в якому кружляють наші і ворожі літаки, а по той бік ріки встає заграва бою. Перемога, здобута тими, хто не визнав у серці своєї провини, чийми життями і кров'ю викупили свободу для цілої країни. Їх гнали на смерть, а вони вірили у життя і мріяли про залишені в окупації чи ще не створені родини. І життя перемагало чужу злу волю, скеровану дулами і в обличчя, і в спину.

Остап скоріш відчув, ніж почув у гуркоті, як пересмикнули затвор. Він озирнувся, вихопивши пістолет, цілячись ще невідомо в кого. Пістолет не тремтить у його руці, а куртка шкіряна, як на моторошних світлинах. Форма НКВС. А йому в очі, теж

націливши зброю, дивиться молодий хлопець. Колись ошатна вишиванка перетворилася на брудне лахміття, на щоці кривавить свіжа рана, та очі його не як у схибленого. Вони палають тим самим вогнем, що і в чаклуна, який гуляв Україною разом із батьком Махном, як у самого Остапа, коли він брав до рук козацьку шаблю.

- Помри, зраднику... - шепотять уста приреченого на смерть сьогодні під час бою, чи на заслання і тортури, коли скінчиться ця страхітлива війна, якщо смерть цього дня не спокуситься його молодим життям.

Остап не бачить, як летить куля, він відчуває її наближення, ухиляється від цілунку смерті і падає з кручі. У бурхливій дніпрові хвилі, червоні від крові. Сонце, що раптово викинуло жмуток променів з-за хмар, вимальовує гребінці хвиль, наче леза років.

Вже торкнувшись води, Остап почув, як лунає постріл, і знав, що інша куля, не його, вгризлась у спину відчайдушного хлопця, який не поцілів у зрадника свого народу.

Темрява накрила з головою, мов хвиля, й Остап знепритомнів.

Долівка була холодною і гладенькою, неначе дзеркальною. Остап зі стогоном встав на ноги. Очі швидко звикали до темного освітлення, що мовби лилося нізвідки. Блакитне, майже розчинене у повітрі сяйво з переливами зеленого, червоного, малинового. Пасок приємно відтягувала шабля. Остап помацав свій одяг, відчувши під пальцями знайому вишивку маминої сорочки. Це вселяло упевненість, але і дещо насторожувало.

Кімната виявилась такою великою, що стіни губилися в імлі, так само як стеля. Можливо, десь і були вікна, та навряд їх можна роздивитися. Хлопець пішов уперед навмання, поклавши для упевненості руку на руків'я шаблі.

А долівка жила своїм життям, ловлячи відблиски скривавленого Дніпра, перетворюючи їх на леза. Гострі леза, викуті не людською волею, а відчаєм. І скільки лез тих - стільки розрубаних доль. Війною, негодою, чужою волею, владою безумних жадібних вождів. І скільки стрічок із цих лез, вплавлених у криваву підлогу, - стільки разів ділили Україну.

Царська Росія і радянська, Польща, Румунія, Литва, Угорщина, Німеччина...

Скільки їх було, тих, хто ласував долями мешканців цієї землі?.. А в підручнику - тільки дати, які так важко запам'ятовуються, які так легко губляться в пам'яті...

Друковані дати у підручнику - не блискучі леза під ногами...

Остап знову відчував смертоносний холод і знав, що якщо ненароком пораниться об якесь лезо, то кров не зупинити, і вона тектиме, доки не витече вся, бо кожне із цих лез прагне крові, колись пізнавши її солодко-терпкий присмак. Розрубані долі... понівечені життя... біль... біль... біль...

Від чужого болю паморочилося в голові, шкрябало душу спогадами незнайомих людей, і кожен відчай, кожную рану Остап відчував, як свою.

У хлопця майже не залишилося сили йти далі, і тоді між лезами почали траплятися свічки. Золотаві і молочно білі, вони горіли рівним мертвенним полум'ям. Холодним

полум'ям голодної смерті. Поля білястих свічок. Тисячі, десятки тисяч, мільйони... І крізь їхнє непорушне світло Остап бачив розпухлих від голоду дітей і матерів, що виплакали всі сльози і ледь не осліпли від горя, і те, що з острахом пам'ятав ще зі світлин в історичному музеї імені Дмитра Яворницького.

А ще тут було інше, що на світлини не потрапило: старий річковий вокзал, де вантажили зерном великі баржі, хлібо завод із високими колонами і сотні людей, які прийшли подивитися на те зерно перед смертю, вдихнути запах свіжоспеченого, не для них, хліба. Люди вмирали просто на вулицях, їхні тіла лежали на землі. Десятки, сотні, мільйони по всій країні.

Остап не знав раніше, чому так не любив ходити привокзальними вулицями, де старі будинки, хоч і відбудовані після війни, ще пам'ятають холод згасаючих людських очей. Холод вогнів очей приречених людей, які прийшли вдихнути аромат свіжого пухкого хліба.

Померлі від голоду, закатовані в тюрмах і на засланні, загинули у війнах, зражені, поламани долі і життя. Розкраяні, мов земля, лезами людської жадоби і властолюбства. І жах, що пронизує собою усі часи неволі і до сьогодні. І тоді діти видають катам своїх батьків, а це вважається подвигом; і тоді друзі стають по різні боки, кличучи смерть для ворогів, не розуміючи, що обоє є зрадниками свого народу.

Хіба можна забути про таке? Хіба можна пробачити тих, хто довів людей до такого стану, хто нав'язав народу такі жахливі думки? Але ще гірше, коли ці спогади зникають із підручників і пісень... Та хіба можна таке забути?..

Остап став на коліна свідомо, бо того жадало серце, потягнувся до холодного полум'я свічок, наче у молитві, першій у його житті, у щирому благанні про вічний спокій для душ, які не було відспівано.

- Пробачте мені, що забув вас... Пробачте мені...

За кожною свічкою стояла тінь, й очі тіней світилися мертвенним вогнем, як і непорушне полум'я. Сотні, тисячі, мільйони свічок, не поставлених за упокій загинулих.

- Пробачте мою байдужість, якщо зможете.

Вітер повіяв понад імлістим простором із червонястою підлогою, він минав тіні, та вогники тріпотіли і, блимаючи, згасали, доки не залишилося жодного.

Зникала підлога, наче розпечене вугілля вистигало на морозі. Холодно, і людям не можна тут знаходитись.

Живим не можна.

Остап підвівся і пішов далі, вірячи, що знайде Галю, попри все знайде, будь-що подолає і витримає.

У височині розгорялися сузір'я. Яскраві, барвисті коштовності неба, яких у місті не побачиш. А тоді непомітно під ноги лягла зміїста стежка, і темрява навколо обернулася сосновим лісом.

Хлопець підійшов до кованої візерунчастої брами маєтку: пишні квіти вигиналися, сплітаючись стеблами. Брану не стерегла охорона.

Остап торкнувся кованої квітки, раптом усвідомивши, що насправді будиночок в

лісі не існує, а натомість є десятки інших, де вхід охороняють відбірні бійці, вірні наказам правителів, генсеків, президентів, багатіїв та їхніх дітей, що вирости у розкошах.

Жах овіяв крилом хлопця. В імлі між соснами ворухнулися тіні.

Браму не було замкнено, й Остап пішов до будиночка, зайшов усередину. Порожньо, і чомусь тому радієш. Пухкі килими, оригінали картин, позолота на торшерах і свічниках. Він минав кімнати, не роздивляючись їх, ця розкіш була чужою, вкраденою навіть у пам'яті і підручників. Її наявність треба зрозуміти самому, а тоді не зненавидіти і не заздрити. Бо інакше чим ти сам кращий від хазяїв такого обійстя?

Стукнули попереду прочинені протягом двері.

- Галю, - несміливо покликав Остап, та у відповідь запала тиша.

Хлопець швидко зайшов до кімнати. Кабінет. Шафи зберігають книги в однакових старих дорогих палітурках. Таких книг небагато залишилось у світі... Чому ж вони тут, де їх ніхто не читатиме?.. І стіл, великий, темного дерева, на якому лежать стоси паперів і покинута чорнильна ручка із золоченим пером.

Остап з цікавістю підійшов до столу, взяв із найближчого стосу пожовклі папери. Ці документи він знав: виписані в'яззю старослов'янської мови Ємський та Валуєвський укази, наказ про розкуркулення, і ще один, про розкозачення.

Цікаво, чи знайде він тут Пропалу грамоту - Переяславську угоду гетьмана Хмельницького?..

Десятки циркулярів, наказів, таємних договорів, смертних вироків для тих, хто здобував для свого народу славу. Українською мовою, російською, польською, англійською, німецькою... І кожен із цих документів завдавав болю і страждань людям, які жили на цій землі ще з давніх часів, завдавав болю українському народу. Хоча часто не тільки йому.

Остапа нудило від усвідомлення того, що зібрано на цьому столі. Але він дивився далі, не міг не дивитися. Документи лежали невпорядковано, та все частіше траплялися датовані роками останніх десятиліть. Здебільшого українською, російською, англійською... Цілком таємно і з прихованим між рядками змістом. Байдужі до людей накази ділили владу, землю, людську свободу, позбавляли вибору і життя.

Хлопцю кортіло зіжмакати ці папери, спалити їх у холодному вогні свічок пам'яті, та він розумів, що це нічого не змінить, що чужі накази вже діють, щоб незабаром стати історією і поступитися місцем новим документам, які теж ділитимуть владу і принижуватимуть людей.

Погляд Остапа упав на ручку із золоченим пером. Облишивши документи, хлопець узяв ручку. Думав, буде важкою, як людське горе, якого вона завдала цілому народу, а на дотик ручка виявилась навіть нехолодною, хоч і металевою.

Від стіни відділилася тінь, одночасно схожа на вождів у чорно-білих кінохроніках і на тих, кого ледь не щодня показували по телебаченню. І водночас не схожа ні на кого, безлика, яка ніколи не була людиною.

"Стережися того, що неясно бачиш", - попереджав хранитель на руїнах Кодака, і,

тримаючи в руках ручку, що підписувала всі ці вирoki і накази, Остап розумів, про кого казав махновський братчик.

- Прийшов. Дійшов аж сюди...

Тінь наблизилась, набуваючи вигляду тирана, за чиею волею "чорні ворони" забирали людей з родин; та за хвилину обличчя її змінилося, ковзнула вустами завчена посмішка, однакова майже для всіх, чиї обличчя дивляться з лайтів і бігбордів під час виборів.

- Мало хто наважується сюди дійти. Мало кому це до снаги. Та шкода, що ти сам. Так шкода.

Остап мовчав, не знаючи, що казати тіні з сотнями облич, деякі з яких він упізнав. Не запитувати ж її про Галю?.. Чужою здавалася вона тут, ворожою, як загарбницька влада. Не до неї звертався чаклун, коли викрав кохану Остапа. Хлопець із подивом чітко це усвідомив.

Тінь розсміялася, неначе відчула його думки, наблизилася, зупинившись так, між нею та Остапом був стіл із паперами з усіх часів поневолення народу цієї землі.

Тисяча років неволі. І вся у цих пожовклих паперах, на яких не видно ані сліз, ані плям крові.

Тінь простягнула руку.

- Підкорись. Віддай зброю, - наказала тінь, дивлячись на Остапа чужими мінливими очима. - По добру віддай. За власним вибором і бажанням.

Остап мовчав. Зле марево найшло на мінливі очі, і голос тіні змінився, сповнившись погрозою.

- Ти лише віддай шаблю, у рік кривавий створену, коли брат на брата йшов і стогоном земля ця повнилась. І я зітну тобі голову, бо мою руку твоя вишиванка не відведе. Бо слово прадавнє і пісню батьківську люди і так мені віддали. Віддай шаблю, і замість чорнила проллється на цей стіл твоя кров, - мовила без жалю тінь. - А як знехтуєш моїм проханням, то ще більше шкодуватимеш, що від легкої смерті відмовився...

Остап жбурнув ручку на стіл, відступив. Задзвеніла, виходячи з піхов, подарована чаклуном шабля. Не проста зброя, зачарована, кров'ю ще до народження оми́та, тому і жалю не знає. Стискаючи руків'я, Остап згадував, як дивились у такі самі тьмяні очі його пращури і билися з тіннями, що живляться забуттям. Билися і перемагали.

Тінь розреготалася, здійнявши руки. Кривавий вітер гуляв кімнатою, підпалюючи стіни, книги у шафі, стіл. Відлітали попелом палаючі аркуші, та насправді не зникали, бо вже стали історією.

Остап не зважав на танець закляття, поглядом змагаючись із тінню і шкодуючи лише про те, що немає поряд хранителя, з ким він бився на руїнах Кодака. Подумалось, що чаклун, не роздумуючи, став би на його захист, на відміну від усіх, кого Остап називав найкращими друзями.

Тінь опустила руки, коли пожежа схаменулась, і її відблиски розтанули на лезі козацької шаблі. Тінь та Остап стояли на вершечку кургану, стелилася полями імла, ще

не передсвітанкова; та сонце невдовзі зійде, розчиняючи у промінні надію Остапа на перемогу, і Галя, де б вона не була, забуде його і всю радість, відчуту в людському світі.

- Хто ти такий? - рука тремтіла під вагою волі, що незримо намагалася змусити хлопця опустити зброю.

- Хто я чи хто ми? - осміхнулася тінь, вбрання якої ставало панським, невиразно поблискувала густа золота і срібна вишивка.

З передсвітанкової імли вставали інші тіні, легіони безликих, що за свої ганебні і підлі вчинки чи через байдужість до життя втратили і свої обличчя, і свої імена.

- Хто ми? - перепитала тінь, обводячи поглядом своїх прихильників, мов владар потай рахує кріпосні душі. - Ми такі, як ти. Ми - це ти.

- Неправда! - шабля була неймовірно важкою, та Остап руки не опускав. Не здавався в ім'я Галі, чию присутність відчував зовсім поряд. - Я не такий, як ви!

- Навіть на сонце находять хмари, і місяць раз на кілька років повністю краде сонячне світло. Темрява ласує хоробрими серцями, збуджуючи жадібність і заздрість до чужого щастя. Наївно заперечувати, що в тобі немає її відбитку. Ти забудеш усе, що бачив тут, коли повернешся до людей. Повсякденні справи затягнуть тебе у суєту, розчинять у собі, і ти станеш таким, як ми.

- Ніколи!

Очі хлопця сяяли рішучістю, і погляд тіні у панському вбранні посуворішав, більше не ховаючи за мінливістю тьмяних очей втілення голодної і невблаганної порожняви.

- Гадаєш, ти бачив зло? Так, бачив. Та чи зрозумів ти, де його витoki? Люди байдужі - це їхня природа. Вони йдуть по життю, лише зрідка озираючись навколо. Людей полонять високі цілі і мрії, і раптом вони помічають, що йшли до мети по кістках і зламаних долях. Але і те їм байдуже. Лише б їх не зачепило, лише б буревії народного гніву і горя пройшли стороною, а вони мали щастя, коханих, друзів, купили дім, отримали гарну роботу, завжди знаходили нові розваги. А зазирни в очі - порожнеча. Вони тіні, хоча не померли, і не живе в їхніх серцях пам'ять народу, а майбутнє вони будують лише для себе.

Тінь дивилася на імлистий ніж у своїй руці, і здавалося, що крові він напився доволі, й на смак і понівечені долі знає, і зраджені обіцянки.

Невже була на цьому ножі і кров Галини?.. Чи кров когось із названих Ніччю хранителями?..

- Боїшся, - сміялася тінь. - Не за себе. За неї боїшся. А страх - основа невірності і товариш байдужості, а байдужість - найгірший злочин перед життям. Люди слабкі, тому прагнуть, щоб ними керували, щоб спокутували за них гріх байдужості. І тоді з'являються ті, кого потім клянуть і кому таємно вклоняються ще довгі десятиліття. Тирани, завойовники, кати... У їхніх серцях немає байдужості, тільки темна велич, вони беруть на себе гріхи всіх, хто виконує їхні накази, не замислюючись про їхнє значення, живучи лише власним благополуччям. За часів війни і негоди, за часів миру і суєтного спокою...

Тінь розвела руки, наче запрошуючи за свідків усіх тіней, що стояли навкруги

кургану.

- Ти станеш одним із них. Твої неухажність і байдужість калічитимуть життя інших. Ти слухатимеш і коритимешся наказам величніших за тебе або просто не постанеш проти їхньої несправедливості, обираючи суєту і безтурботне життя. Нас мільйони порожньооких тіней, яких людьми називають. Хіба можеш ти перемогти нас, хлопче?

Зловтішалася тінь, і світлішало небо на сході, рожеві смуги хмар тяглися до кургану, а земля золотилася стиглою пшеницею.

- Ти брешеш, - тихо мовив хлопець, опускаючи зброю, без жаху дивлячись на безіменні легіони виконавців чужих наказів. - Брешеш, бо боїшся згадувати, яким був за життя, тому і приймаєш чужі подоби. Завинив ти чимось перед цією землею, тому і ховаєшся за чужими обличчями. Ти тінь, що заблукала в часі, ти навіть не пам'ять. І всім, що бачив сьогодні, я присягаюсь не стати таким, як ти!

- Чи знаєш ти, хлопче, що буде з тобою, коли ти не дотримаєшся такої клятви? - прошипіла тінь і змінилася.

Вродливим чорнявим яничаром ставала вона, блищали у ранковому світлі турецький шолом і захисні пластини на грудях військового одягу, та пламеніла вишивка на сорочці Остапа, даруючи хлопцю не гірший захист.

Остап ударив, і ятаган яничара, зітканий з мороку, прийняв удар на себе. Страшною була відповідь ворожої зброї, та хлопець втримався.

Бився Остап навіть не за кохану, а за загублену пам'ять, за зруйнований Кодак і затоплений Великий Луг, за рідну мову, яку нині так рідко можна почути на вулицях українських міст, і за мамині руки, що чарівними червоними і чорними нитками з любов'ю творили візерунки на його вишиванці. І пам'ять крові і роду скеровувала його руку, а козацька шабля служила новому хазяїну не гірше, ніж чародію-хранителю.

Не зміг яничар поранити хлопця, а Остап вибив ятаган із рук зрадника свого народу. Упала тінь, злетів із неї шолом. Іншим вже було її обличчя, немолодим, а волосся посивіло. Наче на себе в старості глянув Остап і не зміг вдарити.

Заграва вставала на небі, віщуючи появу сонця. А полем йшла дівчина з довгим руським волоссям, заплетеним у косу. Галя!

- Доведеться обирати тобі, хлопче, - мовила тінь, біля чийого горла зупинився край лека козацької шаблі. - Кохана чи загублена пам'ять твого народу. Не має хранитель права на людське щастя, лише у боротьбі радість знаходить. Обирай, хлопче...

Не світилися очі тіні владою, не брехала вона більше і не спокушала, та небуття не лякалася.

Знову двоє їх було на кургані, зникли разом із передсвітанковою імлою легіони безликих тіней. Біг до Галини Остап, кличучи кохану на ім'я. Почула Галя, озирнулася, побігла йому назустріч. Обнялися закохані.

Підвелася тінь. Таке саме обличчя у неї яничарське, тільки волосся сиве. Посмішка кривить уста, а з рук річкою ллється вогонь, підпалюючи стиглу пшеницю.

Сходило сонце, лютував зрадливий чаклунський вогонь і розгорявся ще сильніше.

- Я майже забула тебе, коханий. А побачила - і все згадала, - шепотіла Галина,

палко цілуючи Остапа.

Обіймаючи кохану, хлопець зрозумів, що вона не пройшла тим шляхом, що відкрився йому, а покаранням за відступ від слова було для Галини – забути найдорогоцінніше для її серця, і що, подолавши страшний шлях, він узяв на себе провину коханої і тим звільнив.

Волею яничарської тіні вогонь утворював широке коло. Побачивши небезпеку, Остап і Галина побігли, але не встигли втекти від чарів, і коло замкнулося. Сива мовчазна тінь стояла на кургані і дивилася, як сходить тьмяне скривавлене сонце.

І тоді Остап заспівав. Не словами, а всім єством, вклавши у спів усю свою віру в майбутнє й усю любов до світу. Кликав він на допомогу панночку Ніч і барвистий світанок, чорнявого чаклуна із Кодацьких руїн і всіх тих хранителів, що могли спалити цілу країну. А раз могли спалити, то могли і приборкати словом покликаний чарами зрадника вогонь. Кликав усіх, кого Ніч не віддала смерті, і тих, кому пощастило побачити диво і залишитися серед людей. І рідна мова ще ніколи так не лунала в його вустах, а серце більше не знало сумніву.

Стискалося вогненне коло, жеручи золоту колосся, коли пролунав заклик до бою, і, втрачаючи свідомість від жару та диму, Остап бачив чорнявого вершника на білому коні із золотою гривею.

Чаклун витяг Остапа і Галину з вогню.

– Ти переміг, Остапе! Переміг! – радів хлопець із загону батька Махна, скеровуючи коня до кургану з сивим яничаром.

Остапа і дівчину передали до рук інших вершників, хлопець ще встиг побачити, що хранитель і тінь зішлись у двобої, освітлені вранішніми променями вже золотого сонця, і провалився у небуття.

Буяла весна – тепла, квітуча. Відцвітали у садах абрикоси, зацвітали вишні і яблуні. Білі пелюстки килимами встеляли землю.

Остап сидів на чубку й обережно згинав лозу. Він плів храм, мініатюрний, схожий на той, що приніс громаді з плавень молодий козак. Храм без жодного гвіздка.

У хаті поралася бабуса. Остап так і не зізнався їй, що теж бачив червоний від крові Дніпро, як і про замітку в сільській газеті про підпалене поле. Край поля вигорів вщерт, а старовинного кургану полум'я не торкнулося і само собі згасло.

З хати долетів веселий сміх Галини. Вона тепер вчилася разом з Остапом на одному курсі, і нікого не здивувало, що в групі з'явилася нова вродлива дівчина. А жила Галя у гуртожитку, вечорами підпрацьовувала продавцем у магазині. Якщо у неї десь і були рідні, то довести кривдність з ними їй було б важко. Тож наприкінці семестру дівчина поїхала разом із Остапом в село до його бабусі.

– Ти бережи Галю.

Здригнувшись, Остап озирнувся на голос. Біля старої абрикоси стояв чорнявий молодий чоловік. Зараз його очі були темними, але вмить могли освітитися чарівними бурштиновими вогниками.

Остап підвівся, шкодуючи, що шабля залишилася на спаленому полі. Чаклун осміхнувся, помітивши його несвідомий рух.

- Це шукаєш?

У руці, яку він ховав за спиною, хранитель тримав шаблю в знайомих піхвах.

- Звідки вона у тебе? - здивувався Остап, відчуваючи, як радісно закалатало серце, женучи будь-яку недовіру.

- Я забрав шаблю з поля раніше, ніж пожежа його накрила.

Ковзнувши цікавим поглядом по недоробленій церкві з лози, чаклун хотів віддати Остапу шаблю, але хлопець похитав головою, відмовляючись, лише торкнувся кінчиками пальців, ніби щоб пересвідчитись, що не спить і не марить.

- То ми перемогли... - було так дивно і незвично бачити шаблю з минулих століть не вночі серед імлі таємниць, а під сонцем весняної днини.

- Перемогли, - погодився хранитель, повертаючи на пояс козацьку шаблю. - Та лише того дня. Нікому невідомо, що ще виплодить людська зневіра, якими страховиськами обернеться байдужість, - він посумнішав, та одразу прогнав сум посмішкою. - Але того дня ми справді перемогли. Славний був бій!

- Ти знав, що мені зустрінеться за тими дверима? - голос Остапа здригнувся від спогадів.

- Ні, - щиро відповів чаклун, замислившись, наче зараз щось остаточно для себе вирішуючи. - Та я йшов за тобою, тому і зміг почути, коли ти покликав.

Він дістав зі зборів свого одягу два тонких шкіряних браслети з самоцвітами. Простягнув один Остапу.

- Я спалив твій, та це не на знак вибачення.

Остап узяв браслет і вдягнув його. Чаклун зробив так само.

- Тепер ми побратими. І де б ти не був, чи де б не був я, ми почуємо один одного. Або ж ти сам захочеш до нас приєднатися.

Чаклун збирався йти. Остап відчував це. Він багато що став відчувати інакше після тієї подорожі.

- Зачекай, я покличу Галю, - запропонував і змовк, побачивши неприхований сум у чаклунському погляді.

- Не варто Галі мене бачити. Вона зробила свій вибір. І ти теж, - хранитель торкнувся квітучої гілки, і білі пелюстки упали на його чорну розшиту сорочку, притрусили темне волосся, наче прихована сивина страждань і тяжких випробувань. - Галина щиро кохає тебе. Я прийду до неї, коли у вас народиться син, привітаю... Повір, до вашого весілля не так вже й далеко.

Чаклун всміхався, та невпевнений погляд видавав його, ніби чекала на махновського братчика велика небезпека, а ця розмова - тільки коротенька відстрочка.

- Куди ти йдеш? - здогадався Остап.

- На північ. Спочатку за Урал, в Сибір, а тоді в Москву. Невдовзі місяць кривавим серпом зійде над землею. Цікаво і в білокамінній, і в північній столицях буде цього року, - він зам'явся і швидко додав: - І я не хочу, щоб у наших сусідів пролилася кров

яснооких, як про те віщує такий місяць. Прощавай!

Чаклун повернувся і повільно пішов крізь квітучий сад. Він міг убити Остапа на руїнах Кодака, вкрав його наречену, а тоді врятував від зачарованого вогню і назвав побратимом. Справді, світ належав таким, як він, і в минулому, і в теперішньому, і в майбутньому. Належав тим, у чиєму серці немає зрадливої байдужості.

– Зачекай! – гукнув Остап до хранителя, і той озирнувся. – Як звуть тебе?

– Раніше Василем звали, – відповів махновський братчик. – Поцілуй від мене Галю і бережи її від розчарувань людського світу. Ще побачимось, коли підніме молодь у Києві золоті полум'яні стяги. Прощавай!

Повіяв вітер, здійнялася заметіль із білих пелюсток, а коли опустилися вони додолу, Остап залишився сам у квітучому саду. Хлопець постояв трохи і повернувся до роботи: сплітати бані було найважче.

Він так захопився, що не помітив, як до нього підійшла Галя, обняла, поцілувала, палко і якимось сором'язливо водночас.

– Ходімо вечеряти, – м'яко сказала вона, наче у вірності кохання зізнавалась.

Галина дуже змінилася з тої серпневої ночі, розгубила велич і зверхність, схоже, спільну для всіх хранителів, та натомість у ній прокинулася жіночність, й іноді щоки дівчини ніяково червоніли. Як зараз, коли зустрілася поглядом із коханим.

– Ходімо, Галю, – радісно погодився хлопець.

На храм із лози падали білі пелюстки, і ще яскраво світило сонце. А далеко від того села, на північ і на схід, у вечоровому промінні білі стіни величного кам'яного храму набули ніжних рожевих відтінків.

На лаві у парку неподалік від храму вмовився чорнявий хлопець, він перебирав струни гітари з облущеним лаком і потертим грифом. Біля нього зупинилася молода компанія, той, що вважав себе ватажком, зухвало попрохав чужака заспівати.

Майнули в очах чорнявого бурштинові вогники, і він заспівав. Пісня вільно линула до розфарбованого у рожеве і багряне небо. І була та пісня про волю, що живе у серці, будила загублену пам'ять і закликала здійняти погляд від землі. Погляд сяючих очей, в яких не плете павутиння жах, а покірність поступається місцем шані і прагненню небезпек та пригод. І молодь співала разом із Василем, що пам'ятав і батька Махна, і відважного Хмеля.

У важкі хмари сідало сонце, та багряні краї вигравали золотом надії на майбутнє. Дивної, незбагненої надії, яка не дасть згаснути цим очам, коли замовкне стара гітара.